

نقش ارتش جمهوری اسلامی ایران در ارتقاء قدرت دفاعی بعد از جنگ تحمیلی

جعفر سعادت‌نی رازیان^۱، پرویز احدی^۲، محمد یوسفی جویبار^۳، یعقوب سلامتی^۴

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۱۰/۲۴

پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۱۲/۱۱

چکیده

پس از پایان جنگ تحمیلی، ارتش جمهوری اسلامی ایران وارد مرحله‌ای جدید از مأموریت‌های خود شد که در آن، با توجه به تحولات پیچیده منطقه‌ای و بین‌المللی، نقش ارتش در ارتقاء قدرت دفاعی کشور به طرز چشمگیری برجسته گردید. بر همین اساس هدف از این پژوهش تبیین نقش ارتش جمهوری اسلامی ایران بعد جنگ تحمیلی در ارتقاء قدرت دفاعی کشور بود. این تحقیق از نظر هدف کاربردی و رویکرد آن آمیخته (کیفی- کمی) است که با ابزار مصاحبه با ۸ نفر از خبرگان که حوزه کاریشان مرتبط با ارتش و امنیت احصاء گردید و یافته‌ها این بخش کیفی به شکل ضریب مسیر معادلات ساختاری در نرم‌افزار Smart pls، پس از تأیید روایی و پایایی مدل درونی و بیرونی در جامعه کمی مورد آزمون قرار گرفتند. نتایج حاکی از آن است که: تغییرات ارتش جمهوری اسلامی ایران پس از دوران دفاع مقدس شامل خودکفایی در تولید تجهیزات نظامی، توسعه نیروی انسانی متخصص و تغییر ساختار و سازماندهی نیروها بوده که به افزایش کارایی و سرعت عمل در مواجهه با تهدیدات کمک کرده است. همچنین، بومی‌سازی تاکتیک‌ها و استراتژی‌ها و تقویت توان موشکی به عنوان یک بازدارنده مؤثر، قدرت دفاعی کشور را افزایش داده است. همکاری با سپاه پاسداران نیز به بهبود توان رزمی و کاهش هزینه‌های دفاعی کمک کرده و به ایران این امکان را می‌دهد که به عنوان یک قدرت مستقل و بازدارنده در عرصه بین‌المللی شناخته شود.

واژگان کلیدی: ارتش جمهوری اسلامی ایران، بعد جنگ تحمیلی، قدرت دفاعی کشور

۱ دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، دانشکده حقوق و علوم سیاسی گروه روابط بین الملل

۲ دانشگاه آزاد اسلامی واحد بناب، علوم انسانی گروه حقوق و روابط بین الملل (نویسنده مسئول)

۳ دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، حقوق و الهیات و علوم سیاسی، روابط بین الملل

۴ دانشگاه آزاد اسلامی واحد بناب، علوم انسانی، حقوق و روابط بین الملل

مقدمه

محیط امنیت خارجی ایران به طور ذاتی محل کشمکش‌های خاصی است و امنیت تنها با عدم وجود تهدید خارجی حاصل نمی‌شود. عدم درک واقعیات اجتماعی و مقاومت در برابر تحولات می‌تواند به تهدید امنیتی تبدیل شود. بنابراین، توان پاسخگویی سیستم، نهادینه کردن نهادهای مدنی و رواج فرهنگ نقد از عوامل بازدارنده ضد امنیتی به شمار می‌روند (سعادت‌ی رازیان، ۱۴۰۳، ۴).

نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران از زمان انقلاب اسلامی در تلاش برای تأمین امنیت و مقابله با نفوذ دشمنان بوده‌اند. تسلیح و تجهیز نیروها به آخرین دستاوردهای نظامی و افزایش توان رزمی آن‌ها از مولفه‌های اصلی امنیت محسوب می‌شود. در گذشته، امنیت با قدرت نظامی سنجیده می‌شد، اما امروزه ابزارهای غیرنظامی نیز به عنوان بخشی از قدرت دفاعی اهمیت دارند. ارتقای قدرت نظامی و دفاعی به عنوان یکی از ابعاد اساسی امنیت، برای ماندگاری و تأثیرگذاری کشورها ضروری است و این مورد به طور مستقیم به امنیت ساز بودن آن مرتبط می‌شود (سعادت‌ی رازیان و همکاران، ۱۴۰۳، ۱۸۷).

نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، به ویژه ارتش، نقش کلیدی در تأمین امنیت کشور و حفاظت از مرزها ایفا می‌کنند. پس از پیروزی انقلاب اسلامی و به دنبال حمله عراق که با حمایت قدرت‌های بزرگ، به ویژه ایالات متحده، انجام شد، نیروهای مسلح ایران درگیر یک جنگ سخت و طولانی مدت شدند. این نیروها، با توجه به مأموریت‌های ذاتی خود و بر اساس اصول قانونی موجود در قانون اساسی (اصول ۱۴۳ تا ۱۴۸)، برای حفظ استقلال و تمامیت ارضی کشور، اقداماتی مؤثر در برابر تهاجم دشمن انجام دادند و با شجاعت و فداکاری از امنیت ملی و منافع کشور دفاع کردند (کریمی و همکاران، ۱۳۹۹).

امروزه، با توجه به حضور نیروهای نظامی خارجی در نزدیکی مرزهای ایران، که پس از سقوط دولت‌های طالبان و روی کار آمدن مجدد آن و سقوط صدام در افغانستان و عراق تشدید شده است، محیط امنیتی ایران به شدت تحت فشار اطلاعاتی و نظامی قرار دارد. در این شرایط، ارتش به عنوان نیروی اصلی و با برخورداری از تسلیحات مناسب، به میدان‌داری در دفاع از منافع امنیت ملی کشور می‌پردازد و ارتقاء قدرت دفاعی به عنوان یک عامل کلیدی در تأمین امنیت و ثبات کشور به شمار می‌رود.

پس از پایان جنگ تحمیلی، ارتش جمهوری اسلامی ایران وارد مرحله‌ای جدید از مأموریت‌های خود شد که در آن، با توجه به تنوع و تغییر شکل تهدیدات ملی و فراملی، نقش ارتش ج.ا.ایران در ارتقاء قدرت دفاعی و تأمین امنیت کشور به طرز چشمگیری برجسته گردید. این تغییرات به وضوح نشان‌دهنده ضرورت بازنگری در ساختار و عملکرد ارتش به منظور پاسخگویی به تهدیدات نوظهور و چالش‌های امنیتی جدید است. پرسش اصلی تحقیق این است که اقدامات ارتش جمهوری اسلامی ایران، در ارتقاء قدرت دفاعی و تأمین امنیت کشور بعد از جنگ تحمیلی چگونه است؟

در عصر حاضر، تهدیدات امنیتی به طور قابل توجهی تغییر کرده‌اند و ماهیت آن‌ها از تهدیدات کلاسیک و متعارف به تهدیدات نامتقارن، سایبری، تروریستی و جنگ‌های نیابتی منتقل شده است. این تحولات، ارتش را با چالش‌های جدیدی مواجه ساخته است (سازمند و فرهادی، ۱۴۰۱، ۸۳). به عنوان مثال، پیچیدگی روزافزون تهدیدات نیاز به تجهیزات و فناوری‌های نوین را به شدت افزایش داده است. همچنین، اهمیت اطلاعات و هوش مصنوعی در جنگ‌های آینده به یک ضرورت تبدیل شده و این امر نیازمند تطبیق ساختار و مأموریت‌های ارتش با این تحولات است. در این راستا، ارتش باید به سرعت خود را با تغییرات محیط وفق دهد و توانایی‌های خود را به روز کند.

با افزایش سازمان‌های امنیتی مانند سپاه پاسداران و نیروهای انتظامی، ضرورت هماهنگی و تعامل سازنده بین این سازمان‌ها را بیش از پیش نمایان می‌سازد. در این زمینه، سؤال این است که آیا این هماهنگی به اندازه کافی وجود دارد و آیا از منابع موجود به نحو مطلوب برای ارتقاء قدرت دفاعی استفاده می‌شود؟ این تعامل می‌تواند به تقویت ارتقاء قدرت دفاعی و کاهش تداخلات منجر شود و به ارتش کمک کند تا به عنوان یک نیروی کلیدی در این عرصه عمل کند.

تخصیص منابع مالی و انسانی کافی برای تجهیز، آموزش و ارتقای آمادگی رزمی ارتش، از دیگر چالش‌های پیش رو است. آیا بودجه کافی برای خرید تجهیزات مدرن و پیشرفته، برگزاری مانورهای نظامی و آموزش نیروهای متخصص اختصاص داده می‌شود؟ این سؤال به وضوح نشان‌دهنده اهمیت تأمین منابع لازم برای حفظ آمادگی ارتش در برابر تهدیدات نوظهور است. ارتش باید به گونه‌ای تجهیز شود که توانایی مقابله با تهدیدات ملی و فراملی را داشته باشد و در این راستا، تخصیص منابع بهینه و مؤثر از اهمیت بالایی برخوردار است.

پاسخ به این پرسش از آن جهت حائز اهمیت است که امنیت ملی یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های هر کشوری است. ارتش به عنوان یکی از ارکان اصلی تأمین امنیت ملی، نقش کلیدی در حفظ تمامیت ارضی، استقلال و منافع ملی ایفا می‌کند.

در این تحقیق تلاش می‌شود تا به سؤالات زیر پاسخ داده شود: چه تغییراتی در ساختار ارتش جمهوری اسلامی ایران پس از جنگ تحمیلی ایجاد شده است؟ آیا این تغییرات با توجه به تهدیدات ملی و فراملی جدید کافی بوده است؟ چه چالش‌هایی بر سر راه ایفای نقش مؤثر ارتش در ارتقاء قدرت دفاعی و تأمین امنیت وجود دارد؟ و چه راهکارهایی برای تقویت نقش ارتش در ارتقاء قدرت دفاعی و تأمین امنیت می‌توان پیشنهاد کرد؟ با بررسی این سؤالات، می‌توان به درک عمیق‌تری از نقش ارتش در ارتقاء قدرت دفاعی و تأمین امنیت ملی کشور دست یافت و راهکارهای مناسبی برای تقویت این نقش ارائه داد. این پژوهش می‌تواند به عنوان یک منبع برای تصمیم‌گیرندگان و برنامه‌ریزان عمل کند و به بهبود وضعیت ارتش در ارتقاء قدرت دفاعی و تأمین امنیت ملی کشور کمک نماید.

مبانی نظری

- پیشینه‌شناسی:

نوآوری این تحقیق دقیقاً از آنجایی نشأت می‌گیرد که بررسی نقش ارتش جمهوری اسلامی ایران در تأمین امنیت ملی پس از جنگ تحمیلی در دانشگاه‌ها و نشریات علمی به طور خاص مورد توجه قرار نگرفته است. در حالی که تحقیقات متعددی در زمینه‌های مرتبط با نقش ارتش در دوران جنگ و تأثیرات آن بر امنیت ملی وجود دارد، اما تمرکز بر تأثیرات و نقش ارتش در دوران پس از جنگ به وضوح در ادبیات علمی کمتر دیده می‌شود.

۱) در نمونه‌های مورد مطالعه، تحقیقات انجام شده توسط داوری و همکاران (۱۴۰۰) به بررسی نقش ارتش جمهوری اسلامی ایران در نخستین سال جنگ و مقابله با تجاوز ارتش بعث عراق در جبهه جنوب پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیدند که نیروهای مسلح، به‌ویژه ارتش جمهوری اسلامی ایران به‌رغم فقدان انسجام لازم، که نتیجه شرایط انقلابی حاکم بر کشور بود، در آغازین سال تجاوز رژیم بعثی عراق به حریم ایران توانست با جلوگیری از ادامه پیشروی غافلگیرانه نیروهای متجاوز، آن‌ها را در اراضی اشغالی زمین‌گیر کند.

۲) همچنین، کریمی و همکاران (۱۳۹۹) به بررسی نقش نظامی، بازدارندگی و روانی ارتش در تأمین امنیت ملی کشور پرداخته و به این نتیجه رسیدند که بازدارندگی ارتش، با نمایش قدرت و توانایی‌های نظامی، دشمنان را از اقدام خصمانه منصرف می‌کند و احساس امنیت را در بین مردم تقویت می‌کند. این احساس امنیت به ثبات اجتماعی و اقتصادی کشور کمک می‌کند و در مجموع، ارتش به عنوان یک عامل کلیدی در مقابله با تهدیدات داخلی و خارجی عمل می‌کند.

۳) رستمی و مختاری (۱۳۹۹) نیز به اقتدار و امنیت ملی در سایه هم‌افزایی ارتش جمهوری اسلامی ایران و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله العالی) پرداخته و نتایج این پژوهش نشان داد که تحقق اندیشه‌های والای فرمانده معظم کل قوا در حوزه‌های مختلف می‌تواند به عنوان نقشه راه، زمینه ارتقاء وحدت و هم‌افزایی نیروهای مسلح کشور را فراهم و نقش بسزایی در تأمین امنیت ملی ایفا کند.

با این حال، هیچ‌یک از این تحقیقات به طور خاص به نقش ارتش در تأمین امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران پس از جنگ تحمیلی نپرداخته‌اند. این خلأ در ادبیات علمی، ضرورت و اهمیت این تحقیق را بیشتر نمایان می‌سازد و به نوآوری آن در ارائه تحلیلی جامع و دقیق از نقش ارتش در تأمین امنیت ملی در دوران پس از جنگ کمک می‌کند.

در بررسی پیشینه‌های خارجی، مقالات مرتبط با موضوع یافت شد که به تحلیل نقش ارتش جمهوری اسلامی ایران در تأمین امنیت ملی پرداخته‌اند.

۴) عبدالرئوف دیوسلر و عزیزی^۱ (۲۰۲۳)، در مقاله‌ای با عنوان "به سوی یک مدل غیرغربی از کمک‌های امنیتی: چگونه ایران به ارتش‌ها کمک می‌کند" به بررسی نقش ارتش در ایجاد اتحادهای منطقه‌ای و افزایش بازدارندگی پرداخته‌اند. این مقاله همچنین به مقابله با نفوذ ایالات متحده و ادغام ابعاد ایدئولوژیک، اقتصادی و استراتژیک در رویکرد ایران اشاره می‌کند. نویسندگان به این نتیجه رسیدند که کمک‌های امنیتی ایران به ابزاری استراتژیک برای تقویت امنیت ملی این کشور تبدیل شده است.

۵) باهگات و احتشامی^۲ (۲۰۲۱)، در مقاله‌ای با عنوان "دفاع از ایران: از سپاه پاسداران تا موشک‌های بالستیک" به بررسی استراتژی دفاعی ایران پس از انقلاب ۱۹۷۹ پرداخته‌اند. این مقاله

¹ Divsallar & Azizi

² Bahgat, G., & Ehteshami

بر نقش ارتش، به ویژه سپاه پاسداران، در جنگ نامتقارن، استقرار موشک‌های بالستیک و نیروهای نامنظم تأکید می‌کند. نویسندگان بحث می‌کنند که این عناصر همگی برای تأمین امنیت ملی در بحبوحه انزوای بین‌المللی و تهدیدات منطقه‌ای حیاتی هستند.

۶) هاشم^۱ (۲۰۲۲)، در مقاله‌ای با عنوان "دفاع از ایران: از سپاه پاسداران تا موشک‌های بالستیک" به بررسی نقش اساسی ارتش ایران در امنیت ملی پرداخت. این مقاله بر نفوذ سپاه پاسداران و توسعه قابلیت‌های موشک بالستیک به عنوان اجزای ضروری در حفاظت از منافع جمهوری اسلامی پس از جنگ تأکید می‌کند. نویسنده همچنین به افزایش بازدارندگی و پیش‌بینی قدرت منطقه‌ای به عنوان جنبه‌های کلیدی در این زمینه اشاره می‌کند.

— مفهوم‌شناسی:

امنیت ملی: مفهوم امنیت، به معنای اعم از منظر اندیشمندان اجتماعی و محققان سیاسی، مانند سایر مفاهیم اساسی و رایج در علوم انسانی، نظیر صلح، عدالت و آزادی در معرض تفسیرها و تعبیرهای گوناگون بوده است. امنیت، مقوله‌ای است که جامعه و دولت به همراه یکدیگر، در تأمین آن سهیم و شریک هستند؛ بر این اساس، به تدریج و همگام با جدایی‌ناپذیر شدن دولت و جامعه از همدیگر، همین حالت در خصوص ناامنی آن دو، مصداق پیدا می‌کند (بوزان^۲، ۱۳۷۸: ۹).

در تعریفی امنیت ملی وضعیتی است که ضمن حفظ و حراست از ارزش‌های اساسی و هنجارهای جامعه، عموم مردم از هرگونه تعرض و تهدیدی نسبت به جان، مال، ناموس و عرض خود در امان بوده و در خصوص رعایت و حمایت از حقوق مشروع خود از طرف سایر بازیگران (افراد، گروه‌ها، نهادها و دولت) اطمینان خاطر داشته و احساس آرامش نمایند (بوالحسنی و همکاران، ۱۴۰۰، ۸۷).

امروزه تهدیدات امنیتی، بر اساس میزان، شدت و قدرت آسیب‌زایی‌شان نسبت به تمامیت و هویت ارزش نظام، تعریف و طبقه‌بندی می‌شوند. از این منظر، باید به تهدیدهای امنیتی، نگاه دوباره نمود. سایه تهدید در تمامی جوامع وجود داشته و مصالح و منافع، کیان کشور و استقلال و ثبات و مشروعیت و مقبولیت آن را به خطر انداخته است. در حقیقت، امنیت و مؤلفه‌های آن را باید بر پایه همین تهدیدها، بنا نهاد. تهدیدهای امنیتی متناسب با وضعیت هر کشور و هر جامعه‌ای

^۱ Hashim

^۲ . Buzan

متفاوت بوده و درجات آسیب‌پذیری‌شان متغیر می‌باشد. لذا می‌توان گفت هرگونه رویدادی که ثبات، تعادل و انسجام جامعه را برهم بزند، تهدید امنیتی محسوب می‌گردد. به عبارت دیگر، می‌توان بیان داشت که: تهدید امنیتی به مجموعه اقداماتی گفته می‌شود که بقای رژیم‌ها و نظام شهروندی، ارزش‌های حاکم و هنجارهای پذیرفته شده، حاکمیت قانون و شیوه زندگی آحاد جامعه را مختل و موجودیت آن‌ها را به خطر بیندازد (همان).

ارتش جمهوری اسلامی ایران: ارتش جمهوری اسلامی ایران یکی از ارکان اصلی نیروهای مسلح این کشور است که وظیفه اصلی آن حفاظت از استقلال، تمامیت ارضی و نظام جمهوری اسلامی ایران تعریف شده است. این سازمان به عنوان بازوی نظامی دولت، در حفظ امنیت داخلی و مقابله با تهدیدات خارجی نقش بسزایی دارد (اصغرزاده و نصیری، ۱۳۹۱).

ساختار کلی ارتش: ارتش جمهوری اسلامی ایران متشکل از چهار نیروی اصلی، نقش حیاتی در تأمین امنیت و دفاع از کشور ایفا می‌کند. نیروی زمینی، بزرگ‌ترین نیروی این ارتش، با وظیفه خطیر حفاظت از مرزهای زمینی، در خط مقدم دفاع قرار دارد. در کنار آن، نیروی دریایی یک نیروی راهبردی با مسئولیت حفاظت از آب‌های سرزمینی، تنگه‌ها و جزایر ایران، به تأمین امنیت در دریاها و اقیانوس‌ها می‌پردازد. نیروی هوایی نیز با توانایی انجام عملیات هوایی در عمق خاک دشمن، از آسمان کشور دفاع می‌کند و در نهایت، نیروی پدافند هوایی با دقت و سرعت، مسئول شناسایی و انهدام اهداف هوایی دشمن است. این چهار نیرو با همکاری و هماهنگی یکدیگر، به ایجاد یک سپر دفاعی قوی برای کشور کمک می‌کنند (داوری و همکاران، ۱۴۰۰).

اهداف و وظایف ارتش: ارتش در هر کشور، وظایف متعددی را بر عهده دارد که حفظ استقلال و تمامیت ارضی از مهم‌ترین آن‌هاست. این نیرو باید به دفاع از خاک کشور در برابر هرگونه تجاوز خارجی بپردازد و امنیت داخلی را در مواقع بحرانی با همکاری سایر نیروهای مسلح برقرار کند. همچنین، ارتش با تقویت توان نظامی خود، به مقابله با تهدیدات خارجی می‌پردازد و در تلاش است تا از امنیت ملی کشور حفاظت کند. علاوه بر این، ارتش جمهوری اسلامی ایران در برخی موارد در عملیات‌های بین‌المللی صلح‌بانی نیز مشارکت می‌کند (یگان زیر نظر سازمان ملل متحد)^۱، که نشان‌دهنده تعهد این نیرو به همکاری‌های بین‌المللی و حفظ صلح جهانی است (نظرپور، ۱۳۸۶).

^۱ United Nations

اقدامات ارتش جمهوری اسلامی ایران پس از جنگ تحمیلی: پس از پایان جنگ تحمیلی، ارتش جمهوری اسلامی ایران تحولات قابل توجهی را تجربه کرد که هدف اصلی آن‌ها تقویت توان دفاعی، خودکفایی در تولید تجهیزات نظامی و ایجاد یک ارتش مدرن و کارآمد بود. یکی از مهم‌ترین دستاوردها در این دوران، تأکید بر خودکفایی در تولید تجهیزات نظامی بود که به تولید انواع تسلیحات از جمله تانک، توپ، موشک و هواپیما انجامید. همچنین، ارتقاء کیفی و کمی بعد نیروی انسانی متخصص با اجرای برنامه‌های آموزشی و ارتقای سطح علمی پرسنل نظامی، و تأکید بر بومی‌سازی دانش فنی و ایجاد مراکز تحقیقاتی و دانشگاه‌های نظامی از دیگر اقدامات مهم بود. ساختار و سازماندهی ارتش نیز دستخوش تغییراتی شد تا بتواند با تهدیدات جدید مقابله کند؛ ایجاد یگان‌های تخصصی‌تر و تقویت پدافند هوایی از جمله این تغییرات بود. همچنین، با توجه به تجربیات جنگ تحمیلی، تاکتیک‌ها و استراتژی‌های نظامی بازنگری شدند تا روش‌های جنگی مناسب‌تری اتخاذ شود. توجه به جنگ نامنظم و تقویت توان مقابله با عملیات‌های چریکی نیز از دیگر اولویت‌های ارتش بود (مصاحبه با سرتیپ دوم بختیاری). در نهایت، توسعه توان موشکی به عنوان یکی از مهم‌ترین دستاوردهای دفاعی ایران، این کشور را به یکی از قدرت‌های موشکی منطقه تبدیل کرد و این توانایی به عنوان یک بازدارنده قوی در برابر تهدیدات خارجی عمل می‌کند (یاری و خوش‌گفتار، ۱۳۹۸).

روش‌شناسی تحقیق

تحقیق حاضر از نوع کاربردی، به روش توصیفی پیمایشی و با رویکرد آمیخته (کیفی - کمی) می‌باشد که توسط هر یک از خبرگان به تفسیر شخصی از تجربه واقعی طی مصاحبه پرداخته و با تحلیل مصاحبه‌ها به روش گراندد تئوری و کدگذاری آن شاخص‌ها احصاء گردیدند و سپس نتایج به دست آمده به صورت پرسشنامه ساخته شده و به گردآوری و تحلیل فرضیه‌ها پرداختند (اصغرزاده و همکاران^۱، ۲۰۲۴). دوره زمانی این تحقیق از اوایل سال ۱۴۰۲ شروع و در آذرماه سال ۱۴۰۳ اتمام یافت. در این مصاحبه‌ها سؤالاتی از این قبیل مطرح گردید: ۱- تجربیات جنگ تحمیلی چه تأثیری بر تغییرات ساختاری و سازماندهی ارتش داشت؟ ۲- اقدامات ارتش جمهوری اسلامی ایران در خودکفایی در تولید تجهیزات نظامی چگونه بوده و این روند چه تأثیری بر توان دفاعی کشور گذاشت؟ ۳- توسعه نیروی انسانی متخصص چه نقشی در ارتقاء

¹ . Asgharzadeh et al.

توان عملیاتی ارتش ایفا کرده است؟ ۴- درباره برنامه‌های آموزشی و تحقیقاتی که برای بومی‌سازی دانش فنی در ارتش اجرا شده‌اند، توضیح دهید؟ ۵- تغییرات تاکتیکی و استراتژیکی ارتش پس از جنگ چگونه به مقابله با تهدیدات نوظهور کمک کرده است؟ ۶- چگونه ارتش به تهدیدات غیرمتعارف و جنگ‌های نیابتی پاسخ داده و چه اقداماتی در این زمینه انجام شده است؟ ۷- توسعه توان موشکی ایران چه تأثیری بر امنیت ملی و بازدارندگی در برابر تهدیدات بیرونی داشته است؟ ۹- نقش ارتش در همکاری با سایر نیروهای مسلح کشور در تأمین امنیت داخلی چگونه است؟ و سپس فرایند تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی در قالب مکتب سیستماتیک کوربین و استراوس از روش گراند تئوری بر اساس کدگذاری انجام و نتایج نهایی پژوهش به صورت گزاره‌های خبری منعکس شد. همچنین بخش کیفی متن مصاحبه‌ها به همراه کدها توسط تیم متخصص در زمینه رسانه که از محققین شناخته شده در زمینه تحقیقات کیفی بودند، بازبینی و مورد تأیید قرار گرفت.

روش نمونه‌گیری بخش کیفی پژوهش حاضر نیز به صورت هدفمند و تئوریکال است. این نمونه شامل ۸ نفر از کارکنان که در حوزه اقدامات ارتش ج.ا.ایران پس از جنگ فعالیت داشته و قبل از آن نیز به وضعیت ارتش در دوران دفاع مقدس آشنا بودند به شرح جدول زیر است، از طرفی پژوهشگر طی مصاحبه با این ۸ خبره به اشباع نظری رسید و در واقع مصاحبه شوندگان مورد جدیدی را مطرح نمی‌کردند:

جدول ۱. مشخصات مصاحبه‌شوندگان

کد خبره	سنوات	حوزه تخصصی شغل	مقطع علمی
۱	۲۸ سال	طراح عملیات در ۸ سال دفاع مقدس	دکترای تخصصی
۲	۳۱ سال	جهاد خودکفایی	دکترای تخصصی
۳	۳۲ سال	تحقیقات صنعتی	دکترای تخصصی
۴	۳۹ سال	مدیرعامل شرکت	دکترای تخصصی
۵	۲۹ سال	جهاد خودکفایی	دکترای تخصصی
۶	۳۲ سال	هیئت علمی	دکترای تخصصی
۷	۲۷ سال	مدرس دروس نظامی	دکترای تخصصی
۸	۲۸ سال	طرح ریزی	دکترای تخصصی

در ادامه برای تحلیل داده‌ها بر اساس ادبیات اکتشافی ابتدا کدهای اولیه طی یک مصاحبه عمیق و تجربه خبرگان از نقش ارتش در تامین امنیت ملی جمهوری اسلامی بعد جنگ تحمیلی جمع-آوری و سپس از نرم‌افزار مکس کیو دی ای^۱ جهت کدگذاری به شرح زیر استفاده گردید. همچنین مصاحبه‌ها با خبرگان تا جایی ادامه پیدا نمود که دیگر گزاره جدیدی برای ایجاد مقولات یافت نشد و ما به نقطه اشباع نظری رسیدیم.

جدول ۲. کدگذاری روند شکل‌گیری الگوی پارادایمی

کد خبرگان	مقوله‌های فرعی
P1,P2,P7,P4,P5,P8	• جنگ تحمیلی هشت ساله باعث ایجاد تغییرات عمیق در ساختار و سازماندهی ارتش ایران شد.
P4,P3,P6,P7,P8,P4	• ارتش به دنبال بهبود و تقویت توانایی‌های خود به ویژه در حوزه خودکفایی و نیروی انسانی متخصص بود.
P1,P5,P7,P8	• تولید داخلی به کاهش هزینه‌ها و افزایش سرعت پاسخگویی به تهدیدات کمک کرده است.
P8,P1,P6,P7	• کاهش وابستگی به واردات به استقلال دفاعی و توسعه فناوری‌های جدید کمک می‌کند.
P1,P4,P6,P7	• ایران با تمرکز بر تولید داخلی تجهیزات نظامی، توانسته است به قدرت موشکی و هوایی منطقه تبدیل شود.
P5,P1,P2,P8,P7	• صنایع دفاعی شامل موشکی، هوایی، دریایی و زمینی به صورت چشمگیری توسعه یافت.
P6,P7,P3,P2	• گسترش دوره‌های آموزشی تخصصی در حوزه‌های مختلف نظامی به ارتقای سطح دانش پرسنل کمک کرده است.
P1,P4,P5,P6,P8	• اعزام افسران به دانشگاه‌ها و برگزاری دوره‌های مداوم از دیگر اقدامات این حوزه است.
P1,P3,P7,P6	• دانشگاه‌های افسری و مراکز تحقیقاتی برای تربیت نیروهای متخصص و انجام پژوهش‌های دفاعی تأسیس شده‌اند.
P2,P3,P5,P6,P7	• بومی‌سازی دانش فنی و حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان از دیگر اقدامات مهم در این زمینه است.
P5,P8,P1,P4	• ایران به تقویت نیروی دریایی و ساخت ناوهای جدید و زیردریایی‌ها توجه

	ویژه‌ای داشته است.
P4,P7,P12,P11	• توسعه نیروی دریایی به افزایش توان کنترل دریایی و حفاظت از آب‌های سرزمینی کمک کرده است.
P4,P6,P8,P1,P3	• ارتش به ایجاد یگان‌های تخصصی برای مقابله با تهدیدات مدرن و پیچیده پرداخته است.
P2,P3,P5,P9	• یگان‌های ویژه، پدافند هوایی و جنگ الکترونیک از جمله این یگان‌ها هستند.
P1,P2,P4,P5,P6	• تجربیات جنگ تحمیلی در تدوین تاکتیک‌های جدید، نظیر جنگ‌های نامنظم و پدافند غیرعامل به کار گرفته شده است.
P3,P1,P2,P8,P7	• توسعه جنگ الکترونیک و توجه به توان موشکی به عنوان ابزارهای کلیدی در استراتژی‌های دفاعی ارتش ایران مورد توجه قرار گرفت.
P6,P5,P3,P2	• تولید تجهیزات جنگ الکترونیک و آموزش نیروهای متخصص در این زمینه از جمله مهم‌ترین اقدامات ارتش ایران است.
P1,P4,P5,P7,P8	• همکاری با صنایع داخلی برای تولید این تجهیزات به ارتقای توان عملیاتی کمک می‌کند.
P1,P3,P7,P8	• قرارگاه‌های مشترک برای اجرای عملیات‌های بزرگ و بهبود هماهنگی در مقابله با تهدیدات تشکیل شده‌اند.
P1,P3,P5,P6,P7	• قرارگاه‌های مشترک در مناطق مرزی و در عملیات‌های دریایی نقش مهمی ایفا می‌کنند.
P4,P6,P7	• همکاری بین ارتش و سپاه پاسداران در زمینه‌های مختلف دفاعی، باعث افزایش توان رزمی و ارتقای هماهنگی گردیده است.
P1,P2,P8,P7	• برگزاری عملیات‌های مشترک و تبادل اطلاعات از جمله زمینه‌های همکاری است.
P6,P7,P3	• خودکفایی و توسعه نیروی انسانی متخصص منجر به افزایش توان دفاعی و کاهش هزینه‌های نظامی شده است.
P1,P4,P6,P8	• همکاری بین ارتش و سپاه به توانایی بیشتر در مقابله با تهدیدات برون‌مرزی منجر گردیده است.
P1,P3,P7,P6	• توان موشکی به عنوان یک بازدارنده قدرتمند در برابر تهدیدات خارجی عمل می‌کند.
P3,P5,P6,P7	• این قدرت بازدارندگی به ایجاد تعادل در منطقه و کاهش نفوذ قدرت‌های خارجی کمک می‌کند.

P5,P2,P1,P4	کاهش وابستگی به واردات تجهیزات نظامی و توانایی اتخاذ تصمیمات مستقل در حوزه سیاست دفاعی از دیگر دستاوردها است.
P4,P7,P12,P8	دستاوردهای دفاعی و توانمندی‌های جدید ارتش به افزایش روحیه ملی و خودباوری در بین مردم کمک کرده است.

ب- جلسه کانونی با خبرگان (کدگذاری گزینشی و قضاوت)

جلسه کانونی با اساتید مربوطه که تخصص و علم کافی در خصوص موضوع تحقیق را داشتند به تعداد ۸ نفر در آجا مورد واکاوی قرار گرفت که و طبق نظراتشان ابعاد و مقوله‌های استخراج‌شده دسته‌بندی و پیشنهاد جدیدی برای اضافه کردن نداشتند.

جدول ۳. کدگذاری گزینشی و قضاوت

بعد	مؤلفه	گویه
خودکفایی در تولید تجهیزات نظامی	توسعه صنایع دفاعی و بومی‌سازی فناوری	- تکیه بر توان داخلی در ساخت موشک‌های بالستیک و کروز ساخت - طراحی و تولید هواپیماهای جنگنده‌ای مانند کوثر و صاعقه - ساخت ناوهای جنگی - تولید تانک‌های کرار، نفربرها، و انواع توپخانه - تولید سامانه‌های پدافندی - ساخت زیردریایی‌های کلاس غدیر و طارق
		افزایش سرعت پاسخگویی به تهدیدات
	کاهش وابستگی به واردات	- تولید داخلی تجهیزات نظامی - کاهش وابستگی به واردات و افزایش استقلال
		برگزاری دوره‌های آموزشی تخصصی
	آموزش و پرورش	- اعزام افسران به دانشگاه‌های معتبر داخلی و خارجی - برگزاری دوره‌های آموزشی به صورت مستمر
		دانشگاه‌ها در تربیت افسران حرفه‌ای و متخصص را دارند
	مراکز آموزشی و پژوهشی	- مراکز تحقیقاتی صنایع دفاعی در انجام پژوهش‌های کاربردی - مراکز مطالعات راهبردی در بررسی مسائل راهبردی و تدوین استراتژی‌های دفاعی
		همکاری با کشورهای دوست و همسو برای انتقال دانش فنی و فناوری‌های نوین
	بومی‌سازی دانش فنی	حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان برای توسعه و تولید تجهیزات نظامی
توسعه نیروی انسانی متخصص	مراکز آموزشی و پژوهشی	

ایجاد شبکه‌های تحقیقاتی بین دانشگاه‌ها، صنایع دفاعی و مراکز پژوهشی		
نیروهای ویژه	ایجاد یگان‌های تخصصی	
پدافند هوایی		
جنگ الکترونیک		
یگان‌های سایبری		
ساخت ناوهای جدید	توسعه نیروی دریایی	تغییر ساختار و سازماندهی
توسعه زیردریایی‌ها		
تقویت نیروی دریایی سپاه		
توسعه موشک‌های ساحل به دریا		
به‌روزرسانی تانک‌ها، نفربرها و خودروهای زرهی	به‌روزرسانی تجهیزات	
خرید و ساخت هواپیماهای جدید		
هواپیماهای بدون سرنشین		
سامانه‌های پدافندی		
فرصتی برای آزمایش و ارزیابی تاکتیک‌ها و استراتژی‌ها	تجربه اندوزی و تدوین تاکتیک‌ها و استراتژی‌های جدید	بومی‌سازی تاکتیک‌ها و استراتژی‌ها
تجربه جنگ‌های چریکی		
ترکیبی از جنگ‌های متعارف و نامنظم		
کاهش تلفات با پدافند غیرعامل		
تشکیل یگان‌های ویژه	توجه به جنگ نامنظم	
توسعه جنگ‌های اطلاعاتی		
تقویت پدافند غیرعامل		
یکی از مهم‌ترین ابزارهای جنگ مدرن	توسعه جنگ الکترونیک	
همکاری صنایع داخلی در تولید تجهیزات جنگ الکترونیک		
آموزش نیروهای متخصص در زمینه جنگ الکترونیک		
فناوری ساخت انواع مختلف موشک‌های بالستیک و کروز	برنامه‌های موشکی	توان موشکی
موشک‌ها دارای بردهای مختلف		
موشک‌ها با قابلیت پرواز در ارتفاع پایین و دور زدن موانع، دقت بالا		
افزایش قدرت چانه‌زنی	بازدارندگی	
کاهش تهدیدات نظامی		
ایجاد تعادل در منطقه و کاهش نفوذ قدرت‌های خارجی		

تقویت همکاری	• دوره‌های آموزشی مشترک، باعث افزایش همدلی
	• تبادل اطلاعات و تجربیات بین ارتش و سپاه
تشکیل قرارگاه‌های مشترک	• توسعه و تولید تجهیزات نظامی مشترک
	• عملیات‌های مشترک در مناطق مرزی
	• عملیات‌های مشترک دریایی
	• تمرینات مشترک نظامی
	• توسعه صنایع دفاعی
همکاری با سپاه پاسداران	

پس از جنگ تحمیلی، ایران با درک اهمیت استقلال در حوزه دفاعی، بر خودکفایی در تولید تجهیزات نظامی متمرکز شد که این رویکرد نه تنها به کاهش وابستگی به کشورهای خارجی کمک کرد، بلکه توان دفاعی و قدرت چانه‌زنی ایران را در عرصه بین‌المللی تقویت نمود. در این راستا، توسعه صنایع دفاعی و بومی‌سازی فناوری‌های مختلف به وقوع پیوست؛ به‌طوری‌که ایران با تکیه بر توان داخلی به یکی از قدرت‌های موشکی منطقه تبدیل شد و موشک‌های بالستیک و کروز مانند شهاب، قدر و خرمشهر را تولید کرد. همچنین، طراحی و تولید هواپیماهای جنگنده‌ای مانند کوثر و صاعقه، ساخت ناوهای جنگی نظیر جماران و موج، و تولید تانک‌های کرار و نفربرها، توانایی ایران را در نبردهای زمینی و دریایی افزایش داد. با تولید سامانه‌های پدافندی مانند باور ۳۷۳ و زیردریایی‌های کلاس غدیر و طارق، ایران از آسمان و زیر آب خود نیز محافظت کرد. این توسعه‌ها به کاهش وابستگی به واردات تجهیزات نظامی منجر شد و مزایایی چون افزایش سرعت پاسخگویی به تهدیدات، کاهش هزینه‌ها، افزایش استقلال و توسعه فناوری را به همراه داشت.

پس از پایان جنگ تحمیلی، ارتش جمهوری اسلامی ایران با درک اهمیت نیروی انسانی متخصص در ارتقاء توان دفاعی کشور، برنامه‌های گسترده‌ای را برای توسعه نیروی انسانی خود اجرا کرد. این برنامه‌ها شامل گسترش و بهبود آموزش‌های نظامی بود که به برگزاری دوره‌های تخصصی در حوزه‌های مختلف مانند جنگ الکترونیک و عملیات ویژه، اعزام افسران به دانشگاه‌های معتبر داخلی و خارجی برای تحصیلات تکمیلی و برگزاری دوره‌های آموزشی مداوم برای به‌روزرسانی دانش و مهارت پرسنل می‌پرداخت. همچنین، ارتش اقدام به تأسیس مراکز آموزشی و پژوهشی متعددی مانند دانشگاه‌های افسری و مراکز تحقیقاتی صنایع دفاعی کرد تا نیروهای متخصص تربیت و پژوهش‌های دفاعی انجام شود. بومی‌سازی دانش فنی نیز یکی از اهداف مهم ارتش بود که با کاهش وابستگی به کشورهای خارجی، توانایی کشور در تولید تجهیزات نظامی را افزایش

داد. در این راستا، تبادل دانش فنی با کشورهای دوست، حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان و ایجاد شبکه‌های تحقیقاتی بین دانشگاه‌ها و صنایع دفاعی انجام شد. به عنوان مثال، ایران در زمینه توسعه دانش هوافضایی به یکی از کشورهای پیشرو در ساخت هواپیماهای بدون سرنشین و ماهواره‌ها تبدیل شده و همچنین توانسته است تجهیزات الکترونیکی و نرم‌افزارهای پیشرفته نظامی را در داخل کشور تولید کند.

پس از جنگ تحمیلی، ارتش جمهوری اسلامی ایران با هدف مقابله با تهدیدات پیچیده و متنوع، اقدام به تغییر ساختار و سازماندهی خود کرد. یکی از این تغییرات، ایجاد یگان‌های تخصصی با مأموریت‌های خاص بود که با آموزش‌های ویژه و تجهیزات پیشرفته، توانایی پاسخگویی به طیف گسترده‌ای از تهدیدات را دارند. به عنوان مثال، نیروهای ویژه وظیفه انجام عملیات‌های پیچیده و مقابله با تروریسم را بر عهده دارند، در حالی که یگان‌های پدافند هوایی با سامانه‌های پیشرفته راداری و موشکی مانند باور ۳۷۳ تقویت شده‌اند. همچنین، با توجه به اهمیت جنگ الکترونیک و فضای سایبری، یگان‌های تخصصی در این حوزه‌ها نیز تشکیل شده‌اند تا از زیرساخت‌های حیاتی کشور محافظت کنند. در کنار این تغییرات، توسعه نیروی دریایی به ویژه در خلیج فارس و تنگه هرمز نیز مورد توجه قرار گرفت و ایران با ساخت ناوهای جدید و زیردریایی‌های کلاس غدیر و طارق، توانایی گشت‌زنی و کنترل دریایی خود را افزایش داد. به‌روزرسانی تجهیزات نظامی نیز از دیگر اقدامات مهم بود که شامل تجهیز تانک‌ها و نفربرها با سیستم‌های پیشرفته، خرید و ساخت هواپیماهای جدید مانند کوثر و صاعقه، و توسعه پهپادها برای عملیات‌های مختلف می‌شود. این تغییرات به ارتقاء توان دفاعی و امنیت ملی ایران کمک شایانی کرده است.

پس از جنگ تحمیلی، بومی‌سازی تاکتیک‌ها و استراتژی‌ها در ارتش جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک اولویت مهم قرار گرفت. تجربیات کسب‌شده در طول جنگ، فرصتی برای آزمایش و ارزیابی تاکتیک‌ها و استراتژی‌های مختلف فراهم کرد. نیروهای مسلح ایران با تحلیل نقاط قوت و ضعف خود و دشمن، به تجربیات ارزشمندی دست یافتند که در تدوین تاکتیک‌های جدید مورد استفاده قرار گرفت. به عنوان مثال، عملیات‌های چریکی مانند والفجر مقدماتی و والفجر یک، نشان‌دهنده توانایی نیروهای ایرانی در انجام عملیات‌های مؤثر در مناطق صعب‌العبور بود. همچنین، با توجه به ماهیت جنگ تحمیلی که ترکیبی از جنگ‌های متعارف و نامنظم بود، نیروهای ایرانی تجربه‌های ارزشمندی در مقابله با جنگ‌های نامنظم کسب کردند و اهمیت پدافند غیرعامل نیز در

کاهش تلفات و خسارات بیشتر مورد توجه قرار گرفت. با افزایش تهدیدات غیرمتعارف و جنگ‌های نیابتی در منطقه، ارتش ایران به تقویت توان خود در مقابله با جنگ‌های نامنظم و عملیات‌های چریکی پرداخت. این اقدامات شامل تشکیل یگان‌های ویژه با آموزش‌های تخصصی، توسعه جنگ‌های اطلاعاتی و تقویت پدافند غیرعامل بود. همچنین، جنگ الکترونیک به عنوان یکی از ابزارهای مهم جنگ مدرن در ارتش ایران تقویت شد. ایران با تولید تجهیزات جنگ الکترونیک مانند دستگاه‌های شنود و سیستم‌های مقابله با پهباد، توانایی خود را در این حوزه افزایش داد و نیروهای متخصص در زمینه جنگ الکترونیک آموزش دیدند تا از این تجهیزات به بهترین نحو استفاده کنند. همکاری با صنایع داخلی نیز به تولید تجهیزات جنگ الکترونیک مورد نیاز ارتش کمک کرد. این تجربیات و اقدامات به ارتقاء توان دفاعی و امنیت ملی ایران کمک شایانی کرده است.

ایران به یکی از قدرت‌های موشکی منطقه تبدیل شده و توانایی تولید انواع مختلف موشک‌های بالستیک و کروز را پیدا کرده است. با سرمایه‌گذاری گسترده در حوزه تحقیق و توسعه، ایران به فناوری ساخت موشک‌هایی با برد، دقت و قدرت تخریب متفاوت دست یافته است. این موشک‌ها قادر به هدف قرار دادن اهداف زمینی، دریایی و هوایی با دقت بسیار بالا هستند. برخی از مهم‌ترین موشک‌های بالستیک و کروز ساخت ایران شامل موشک‌های بالستیک شهاب، موشک‌های کروز قادر و موشک‌های بالستیک خرمشهر هستند. موشک‌های شهاب با بردهای مختلف می‌توانند اهدافی در فاصله‌های دور را مورد هدف قرار دهند، در حالی که موشک‌های کروز قادر با قابلیت پرواز در ارتفاع پایین و دقت بالا، می‌توانند اهداف متحرک را مورد اصابت قرار دهند. موشک‌های خرمشهر نیز از نسل جدید موشک‌های بالستیک ایران هستند که دارای برد و دقت بسیار بالایی هستند. توان موشکی ایران به عنوان یک بازدارنده قوی در برابر تهدیدات خارجی عمل می‌کند. این به این معناست که دشمنان بالقوه ایران قبل از هرگونه اقدام نظامی، باید هزینه‌های سنگین آن را در نظر بگیرند. برخی از مزایای توان موشکی ایران به عنوان یک بازدارنده شامل افزایش قدرت چانه‌زنی در مذاکرات بین‌المللی، کاهش احتمال حمله نظامی به ایران و ایجاد تعادل در منطقه و کاهش نفوذ قدرت‌های خارجی است. این توانایی‌ها به ارتقاء امنیت ملی ایران و حفظ ثبات در منطقه کمک کرده است.

همکاری بین ارتش جمهوری اسلامی ایران و سپاه پاسداران در زمینه‌های مختلف دفاعی به طور قابل توجهی تقویت شده است. این همکاری باعث افزایش توان رزمی نیروهای مسلح و ارتقای هماهنگی بین آن‌ها شده است. برخی از مهم‌ترین زمینه‌های همکاری شامل عملیات‌های مشترک، آموزش مشترک، تبادل اطلاعات و توسعه تجهیزات مشترک است. ارتش و سپاه در عملیات‌های مختلفی مانند عملیات‌های مرزی، مبارزه با تروریسم و مقابله با تهدیدات دریایی با یکدیگر همکاری می‌کنند. برگزاری دوره‌های آموزشی مشترک نیز به افزایش همدلی و تبادل تجربیات بین نیروهای دو ارتش و سپاه کمک می‌کند. همچنین، تبادل اطلاعات و تجربیات بین ارتش و سپاه به ارتقای سطح دانش و آگاهی نیروهای مسلح کمک می‌کند و در توسعه و تولید تجهیزات نظامی مشترک نیز همکاری دارند. برای اجرای عملیات‌های مشترک، قرارگاه‌های مشترکی بین ارتش و سپاه تشکیل شده است. این قرارگاه‌ها با ترکیب نیروهای ارتش و سپاه، مسئولیت برنامه‌ریزی، فرماندهی و کنترل عملیات‌های بزرگ را بر عهده دارند. به عنوان مثال، در مناطق مرزی، ارتش و سپاه با همکاری یکدیگر به مقابله با گروه‌های تروریستی و قاچاقچیان می‌پردازند. همچنین، نیروی دریایی ارتش و سپاه در حفاظت از آب‌های سرزمینی ایران و مقابله با تهدیدات دریایی فعالیت می‌کنند. تمرینات مشترک نظامی به طور مرتب برگزار می‌شود تا آمادگی رزمی نیروها افزایش یابد و همکاری در توسعه صنایع دفاعی کشور نیز نقش مهمی ایفا می‌کند. این همکاری‌ها به تقویت امنیت ملی و دفاع از منافع کشور کمک شایانی کرده است.

توسعه امنیت ملی ایران به واسطه تقویت توان دفاعی، بومی‌سازی استراتژی‌ها و همکاری نزدیک بین ارتش و سپاه پاسداران به وضوح مشهود است. ایران با سرمایه‌گذاری در فناوری موشکی و تولید تجهیزات نظامی، به یک قدرت بازدارنده تبدیل شده که توانایی مقابله با تهدیدات داخلی و خارجی را دارد. این اقدامات نه تنها به افزایش قدرت چانه‌زنی ایران در عرصه بین‌المللی کمک می‌کند، بلکه به ایجاد تعادل در منطقه و کاهش احتمال حملات نظامی نیز منجر می‌شود. در این راستا، امنیت ملی به عنوان یک اولویت اساسی، محور تمامی تلاش‌ها و استراتژی‌های دفاعی ایران قرار دارد.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

پژوهشگران بر اساس این جلسه و مقوله‌های احصاء شده قبلی، به مرور دوباره و دسته بندی مصاحبه‌ها پرداخته و پس از اینکه تحلیل هم‌پوشانی روی واحدهای معنایی انجام گرفت از آخرین

جلسه قانونی، پرسشنامه‌ها تهیه و روایی ظاهری گویه‌ها توسط خبرگان با اصلاحات جزئی تأیید گردید. همچنین جامعه آماری بخش کمی این پژوهش، اساتید هیئت علمی دافوس آجا و جامعه آماری شامل ۱۵۴ نفر از کارکنان بودند که نمونه‌گیری با استفاده از فرمول کوکران و به روش تصادفی ساده تعداد ۱۱۰ پرسشنامه که با مقیاس ۵ گزینه‌ای لیکرت تنظیم شده بود، پرسشنامه‌های تکمیل شده و با نرم‌افزار اسمارت پی ال اس^۱ تحلیل شد.

ارزیابی مدل در نرم‌افزار اسمارت پی ال اس

در این فرآیند ابتدا مدل اندازه‌گیری ارزیابی می‌شود و روایی و پایایی آن برحسب معیارهای مطرح در مدل‌های بیرونی مورد بررسی قرار می‌گیرند. سپس در صورت تأیید پایایی، روایی و شاخص اشتراک مدل اندازه‌گیری می‌توان به ارزیابی مدل ساختاری (درونی) پرداخت.

ارزیابی مدل اندازه‌گیری

ارزیابی پایایی مدل اندازه‌گیری

دو عامل در ارزیابی پایایی مدل‌های بیرونی مطرح است: تک‌بعدی بودن و پایایی درونی (ضریب قابلیت اطمینان ساختاری). برای تأیید عامل اول یعنی تک‌بعدی بودن، باید مقدار عاملی بزرگ‌تر از ۰/۴ باشد. در عامل دوم نیز آلفای کرونباخ باید از ۰/۷ بزرگ‌تر باشند. همان‌طور که از نتایج جدول زیر مشاهده می‌گردد، پایایی مدل اندازه‌گیری تأیید می‌شود (اصغرزاده و همکاران، ۲۰۲۴).

جدول ۴. مقادیر بارهای عاملی، متوسط واریانس استخراج شده و پایایی ترکیبی

متغیر	گویه	بار عاملی
خودکفایی در تولید تجهیزات نظامی	• تکیه بر توان داخلی در ساخت موشک‌های بالستیک و کروز ساخت	۰.۶۸۴
	• طراحی و تولید هواپیماهای جنگنده‌ای مانند کوثر و صاعقه	۰.۷۱۴
	• ساخت ناوهای جنگی	۰.۵۴۸
	• تولید تانک‌های کرار، نفربرها، و انواع توپخانه	۰.۶۹۱
	• تولید سامانه‌های پدافندی	۰.۸۴۵
	• ساخت زیردریایی‌های کلاس غدیر و طارق	۰.۸۶۵
	• افزایش سرعت پاسخگویی به تهدیدات	۰.۸۲۵
	• تولید داخلی تجهیزات نظامی	۰.۹۱۴

¹ Smart PLS

۰.۷۴۰	• کاهش وابستگی به واردات و افزایش استقلال	
۰.۹۰۱	• برگزاری دوره‌های آموزشی تخصصی	توسعه نیروی انسانی متخصص
۰.۸۰۶	• اعزام افسران به دانشگاه‌های معتبر داخلی و خارجی	
۰.۸۳۱	• برگزاری دوره‌های آموزشی به صورت مستمر	
۰.۷۹۱	• دانشگاه‌ها در تربیت افسران حرفه‌ای و متخصص را دارند	
۰.۹۳۱	• مراکز تحقیقاتی صنایع دفاعی در انجام پژوهش‌های کاربردی	
۰.۸۴۴	• مراکز مطالعات راهبردی در بررسی مسائل راهبردی	
۰.۷۶۴	• همکاری با کشورهای دوست و همسو برای انتقال دانش فنی و فناوری‌های نوین	
۰.۸۵۲	• حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان برای توسعه و تولید تجهیزات نظامی	
۰.۷۶۱	• ایجاد شبکه‌های تحقیقاتی بین دانشگاه‌ها، صنایع و مراکز پژوهشی	
۰.۸۵۵	• نیروهای ویژه	تغییر ساختار و سازماندهی
۰.۹۱۴	• پدافند هوایی	
۰.۸۷۱	• جنگ الکترونیک	
۰.۸۶۴	• یگان‌های سایبری	
۰.۷۷۶	• ساخت ناوهای جدید	
۰.۸۲۲	• توسعه زیردریایی‌ها	
۰.۶۸۸	• تقویت نیروی دریایی سپاه	
۰.۹۴۷	• توسعه موشک‌های ساحل به دریا	
۰.۶۰۰	• به‌روزرسانی تانک‌ها، نفربرها و خودروهای زرهی	
۰.۶۱۴	• خرید و ساخت هواپیماهای جدید	
۰.۷۱۴	• هواپیماهای بدون سرنشین	
۰.۷۶۳	• سامانه‌های پدافندی	
۰.۷۸۲	• فرصتی برای آزمایش و ارزیابی تاکتیک‌ها و استراتژی‌ها	بومی‌سازی تاکتیک‌ها و استراتژی‌ها
۰.۸۲۱	• تجربه جنگ‌های چریکی	
۰.۹۰۳	• ترکیبی از جنگ‌های متعارف و نامنظم	
۰.۶۹۹	• کاهش تلفات با پدافند غیرعامل	

۰.۷۰۱	• تشکیل یگان‌های ویژه	
۰.۸۵۱	• توسعه جنگ‌های اطلاعاتی	
۰.۸۲۴	• تقویت پدافند غیرعامل	
۰.۸۶۴	• یکی از مهم‌ترین ابزارهای جنگ مدرن	
۰.۸۴۷	• همکاری صنایع داخلی در تولید تجهیزات جنگ الکترونیک	
۰.۸۹۱	• آموزش نیروهای متخصص در زمینه جنگ الکترونیک	
۰.۸۴۵	• فناوری ساخت انواع مختلف موشک‌های بالستیک و کروز	توان موشکی
۰.۵۸۷	• موشک‌ها دارای بردهای مختلف	
۰.۵۶۱	• موشک‌ها با قابلیت پرواز در ارتفاع پایین و دور زدن موانع، دقت بالا	
۰.۸۱۴	• افزایش قدرت چانه‌زنی	
۰.۶۱۷	• کاهش تهدیدات نظامی	
۰.۸۴۱	• ایجاد تعادل در منطقه و کاهش نفوذ قدرت‌های خارجی	
۰.۹۴۱	• دوره‌های آموزشی مشترک، باعث افزایش همدلی	همکاری با سپاه پاسداران
۰.۸۶۴	• تبادل اطلاعات و تجربیات بین ارتش و سپاه	
۰.۸۳۹	• توسعه و تولید تجهیزات نظامی مشترک	
۰.۸۸۸	• عملیات‌های مشترک در مناطق مرزی	
۰.۷۳۷	• عملیات‌های مشترک دریایی	
۰.۸۱۴	• تمرینات مشترک نظامی	
۰.۸۶۴	• توسعه صنایع دفاعی	

ارزیابی مدل ساختاری (مدل درونی)

بعد از ارزیابی مدل اندازه‌گیری و تأیید پایایی و روایی مدل، می‌توان به ارزیابی مدل ساختاری پرداخت که از دو معیار برای ارزیابی این مدل استفاده می‌شود.

ضریب تعیین (R^2)

معیار اساسی برای ارزیابی میزان تبیین متغیرهای وابسته، ضریب تعیین است. ضرایب تعیین R مربوط به متغیرهای مکنون درون‌زای (وابسته) مدل است و ضریب تعیین نشان می‌دهد چند درصد از تغییرات متغیر وابسته، توسط متغیرهای مستقل تبیین می‌شود و مقدار این ضریب از ۰ تا ۱ متغیر است.

چن در سال ۱۹۸۸ مقادیر نزدیک به ۰/۶۷ را مطلوب، نزدیک به ۰/۳۳ را معمولی و نزدیک به ۰/۱۹ را ضعیف ارزیابی می‌نماید. بر همین اساس مقادیر ضریب تعیین در شکل ۲ قابل مشاهده است و لذا با در نظر گرفتن سه مقدار ملاک پیش‌گفته مناسب بودن برازش مدل ساختاری تأمین مالی صنایع دفاعی و نظامی تأیید می‌شود.

ارزیابی روایی مدل اندازه‌گیری

دو نوع روایی در این بخش مطرح است: روایی همگرا و روایی واگرا. روایی همگرا به این معنی است که متغیر پنهان به‌طور مناسب توسط متغیرهای آشکار توضیح داده می‌شود. برای سنجش روایی همگرا از متوسط واریانس استخراج‌شده، استفاده می‌شود که حداقل مقدار قابل قبول آن ۰/۵ است. وجود روایی واگرا نیز به این معنی است که متغیر پنهان توسط متغیرهای آشکار خودش بهتر از متغیرهای عوامل دیگر توضیح داده می‌شود؛ که در مدل‌سازی مسیری PLS از معیار فورنل-لارکر برای سنجش آن استفاده می‌کنیم. معیار فورنل-لارکر بیان می‌کند که یک متغیر باید در مقایسه با معرف‌های سایر متغیرهای پنهان، پراکندگی بیشتری را در بین معرف‌های خود داشته باشد یا به عبارت دیگر متوسط واریانس استخراج‌شده هر متغیر پنهان باید بیشتر از بالاترین توان دوم همبستگی آن متغیر با سایر متغیرهای پنهان باشد و همچنین با توجه به جدول زیر میزان $CR > AVE$ بوده و می‌توان ادعا کرد که هر متغیر با یکدیگر همبستگی و همگرایی دارند.

جدول ۵. نتایج آزمون فورنل لارکر و متوسط واریانس استخراج‌شده

AVE	CR	همکاری	توان موشکی	تاکتیک‌ها و استراتژی‌ها	ساختار و سازماندهی	نیروی انسانی	خودکفایی	ابعاد
۰/۷۸۹	۰/۸۵۴							خودکفایی
۰/۷۶۵	۰/۸۷۵					۰/۸۸۳		نیروی انسانی
۰/۷۴۰	۰/۸۹۱					۰/۷۶۵	۰/۴۴۶	ساختار و سازماندهی
۰/۷۵۴	۰/۸۴۲				۰/۷۱۵	۰/۵۸۲	۰/۴۷۱	تاکتیک‌ها و استراتژی‌ها
۰/۷۴۶	۰/۸۷۴			۰/۷۲۵	۰/۶۲۸	۰/۵۷۱	۰/۴۵۷	توان موشکی
۰/۶۵۸	۰/۸۱۴	۰/۷۷۶	۰/۴۵۸	۰/۴۵۲	۰/۳۵۸	۰/۴۰۰		همکاری

اندازه‌گیری (شاخص اشتراک)

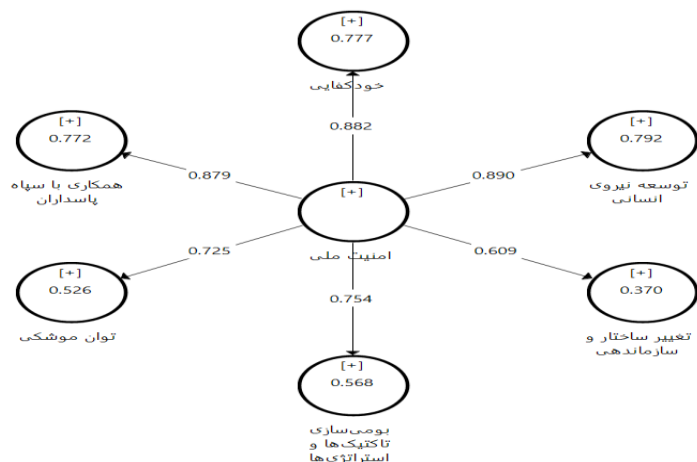
این شاخص توانایی مدل را در پیش‌بینی متغیرهای مشاهده‌پذیر از طریق مقادیر متغیر پنهان متناظرشان می‌سنجد. مقادیر مثبت این شاخص نشانگر کیفیت مناسب و قابل قبول مدل اندازه‌گیری می‌باشد. در جدول زیر مقادیر شاخص اشتراک مربوط به هر یک از متغیرها درج شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود مقادیر مثبت و بزرگ‌تر از صفر هستند.

جدول ۴. نتایج آزمون کیفیت مدل اندازه‌گیری

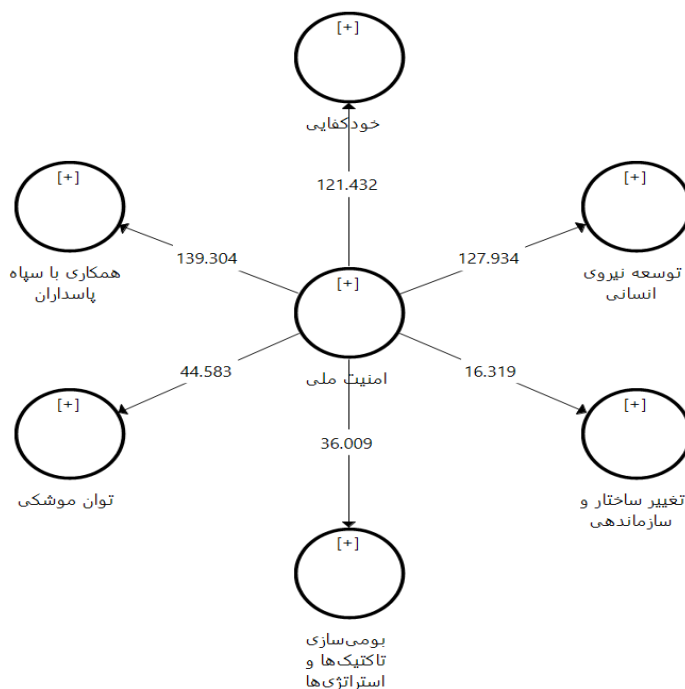
متغیر	CV Com
خودکفایی در تولید تجهیزات نظامی	۰/۳۰۴
توسعه نیروی انسانی متخصص	۰/۴۴۴
تغییر ساختار و سازماندهی	۰/۳۱۷
بومی‌سازی تاکتیک‌ها و استراتژی‌ها	۰/۳۴۵
توان موشکی	۰/۴۲۷
همکاری با سپاه پاسداران	۰/۴۱۸

ارزیابی مدل ساختاری (مدل درونی)

بعد از ارزیابی مدل اندازه‌گیری و تأیید پایایی و روایی مدل، می‌توان به ارزیابی مدل ساختاری پرداخت که از دو معیار برای ارزیابی این مدل استفاده می‌شود.

شکل ۱: مدل در حالت ضریب معانی ساختاری

شکل ۲. مدل در حالت اعداد معناداری

جدول ۶. نتایج آزمون مسیر

مسیر	ضریب مسیر (β)	مقدار بحرانی (t)	سطح معنادار (P)	نتیجه در سطح ۵٪
خودکفایی در تولید تجهیزات نظامی	۰/۹۲۴	۱۲۱/۴۳۲	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۵
توسعه نیروی انسانی متخصص	۰/۸۸۵	۱۲۷/۹۳۴	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۵
تغییر ساختار و سازماندهی	۰/۸۰۶	۱۶/۳۱۹	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۵
بومی سازی تاکتیک ها و استراتژی ها	۰/۸۰۴	۳۶/۰۰۹	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۵
توان موشکی	۰/۸۰۳	۴۴/۵۸۳	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۵
همکاری با سپاه پاسداران	۰/۷۸۶	۱۳۹/۳۰۴	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۵

نتیجه گیری و پیشنهاد:

— نتیجه گیری

از تغییرات انجام شده در ارتش جمهوری اسلامی ایران پس از دوران دفاع مقدس، چندین محور کلیدی شناسایی شده است که هر یک به نوعی در تقویت توانمندی های نظامی و دفاعی نقش دارند.

تکیه بر توان داخلی در ساخت موشک‌های بالستیک و کروز، طراحی و تولید هواپیماهای جنگنده‌ای مانند کوثر و صاعقه، ساخت ناوهای جنگی و تولید تانک‌های کرار و نفربرها، همگی نشان‌دهنده عزم جدی کشور در کاهش وابستگی به واردات و افزایش استقلال دفاعی است. این خودکفایی نه تنها به افزایش سرعت پاسخگویی به تهدیدات کمک می‌کند، بلکه به تولید داخلی تجهیزات نظامی و سامانه‌های پدافندی نیز منجر می‌شود.

برگزاری دوره‌های آموزشی تخصصی و اعزام افسران به دانشگاه‌های معتبر، به تربیت نیروهای متخصص و حرفه‌ای کمک می‌کند. همچنین، همکاری با کشورهای دوست و همسو برای انتقال دانش فنی و حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان، به توسعه و تولید تجهیزات نظامی کمک شایانی خواهد کرد.

توسعه نیروهای ویژه، پدافند هوایی، جنگ الکترونیک و یگان‌های سایبری از جمله اقداماتی است که به بهبود ساختار نظامی و افزایش کارایی نیروها کمک می‌کند. به‌روزرسانی تجهیزات و ساخت ناوهای جدید، همچنین تقویت نیروی دریایی سپاه، از دیگر اقدامات ضروری در این زمینه است. تجربه جنگ‌های چریکی و ترکیب جنگ‌های متعارف و نامنظم، فرصتی برای آزمایش و ارزیابی تاکتیک‌ها و استراتژی‌های جدید فراهم می‌آورد. تقویت پدافند غیرعامل و توسعه جنگ‌های اطلاعاتی نیز از مهم‌ترین ابزارهای جنگ مدرن به شمار می‌آید.

فناوری ساخت انواع مختلف موشک‌های بالستیک و کروز با قابلیت‌های منحصر به فرد، به افزایش قدرت چانه‌زنی کشور و کاهش تهدیدات نظامی کمک می‌کند. این توانمندی‌ها به ایجاد تعادل در منطقه و کاهش نفوذ قدرت‌های خارجی منجر می‌شود.

برگزاری دوره‌های آموزشی مشترک و تبادل اطلاعات و تجربیات بین ارتش و سپاه، به توسعه و تولید تجهیزات نظامی مشترک و انجام عملیات‌های مشترک در مناطق مرزی و دریایی کمک می‌کند.

– پیشنهادها

با عنایت به مباحث مطرح شده و براساس یافته‌های پژوهش موارد زیر پیشنهاد می‌گردد:

(۱) افزایش سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه صنایع دفاعی و حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان می‌تواند به تولید تجهیزات پیشرفته و کاهش وابستگی به واردات کمک کند. این امر به ویژه در زمینه ساخت موشک‌ها و سامانه‌های پدافندی اهمیت دارد.

- ۲) تبادل تجربیات با کشورهای دوست می‌تواند به ارتقای سطح علمی و عملی نیروها منجر شود.
- ۳) همکاری با کشورهای دوست و هم پیمان در زمینه انتقال دانش فنی و تجهیزات نظامی می‌تواند به افزایش توانمندی‌های نظامی کمک کند. این همکاری‌ها می‌تواند شامل برگزاری مانورهای مشترک و تبادل اطلاعات باشد.
- ۴) توسعه توانمندی‌های جنگ الکترونیک و سایبری به بهبود ساختار نظامی و افزایش کارایی نیروها کمک خواهد کرد. این امر به ویژه در مواجهه با تهدیدات نوین اهمیت دارد.
- ۵) توسعه و تقویت پدافند غیرعامل به عنوان یک ابزار کلیدی در جنگ‌های مدرن، می‌تواند به کاهش آسیب‌پذیری کشور در برابر تهدیدات نظامی کمک کند.
- ۶) استفاده از تجربیات جنگ‌های چریکی و ترکیب جنگ‌های متعارف و نامنظم برای آزمایش و ارزیابی تاکتیک‌ها و استراتژی‌های جدید.
- ۷) به‌روزرسانی تجهیزات نیروی دریایی و ساخت ناوهای جدید

فهرست منابع:

الف - منابع فارسی

- اصغرزاده، اصغر و نصیری، محمد (۱۳۹۱). تاریخچه تیپ ۲۲۱ متحرک هجومی، تربیت و آموزش نزاجا. تهران، ایران.
- داورى، امین؛ سلطانی احمدی، مجتبی و کاظم بیگی، محمد علی (۱۴۰۰). بررسی نقش ارتش جمهوری اسلامی ایران در نخستین سال جنگ در مقابله و تثبیت تجاوز ارتش بعث عراق (جبهه جنوب). علوم و فنون نظامی، ۱۷(۵۸)، ۱۶۳-۱۸۳.
- رستمی، محسن و مختاری، میر ابوالفضل (۱۳۹۹). اقتدار و امنیت ملی در سایه هم‌افزایی ارتش جمهوری اسلامی ایران و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله العالی). علوم و فنون نظامی، ۱۶(۵۱)، ۱۲۷-۱۵۱.
- رستمی، محسن؛ مختاری، میر ابوالفضل؛ فتحی، محمدحسین و ایمانی، کاظم (۱۳۹۷). اقتدار و امنیت ملی در سایه هم‌افزایی ارتش جمهوری اسلامی ایران و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله العالی). کنفرانس بین‌المللی امنیت، پیشرفت و توسعه پایدار مناطق مرزی، سرزمینی و کلانشهرها، راهکارها و چالش‌ها با محوریت پدافند غیرعامل و مدیریت بحران، تهران.
- سعادت‌ی رازیان، جعفر (۱۴۰۳). توسعه سیاسی و امنیت ملی. مرکز مطالعات و تحقیقات نیروی پدافند هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران. تهران، ایران.
- سعادت‌ی رازیان، جعفر؛ احدی، پرویز؛ یوسفی جویباری، محمد و سلامتی، یعقوب (۱۴۰۳). جایگاه ارتش در تأمین امنیت ملی ایران در دهه اول انقلاب اسلامی (۱۳۶۷-۱۳۵۷). رهیافت انقلاب اسلامی، ۱۸(۶۶)، ۱۸۵-۲۰۴.
- سازمند، بهاره و فرهادی، زینب (۱۴۰۱). تهدیدهای نامتقارن و تغییر در راهبردهای امنیتی ژاپن، ۲۰۰۱-۲۰۲۱. فصلنامه سیاست، ۵۲(۱)، ۸۱-۱۰۸.
- کریمی، رضا؛ پراتی، سجاد و شجاعی، مسعود (۱۳۹۹). بررسی نقش نظامی، بازدارندگی و روانی ارتش در تأمین امنیت ملی کشور جمهوری اسلامی ایران. سومین همایش علوم انسانی (پیشرفت‌های نوین در عرصه علم و فراعلم)، مشهد.
- کوهساریان، حسین؛ پرتوی، محمدتقی؛ اکرمی‌نیا، محمد و شکیب، علیرضا (۱۴۰۰). تأثیر تهدیدات علمی و سایبری بر نیروهای مسلح جمهوری اسلامی و امنیت ملی ایران. فصلنامه مطالعات جنگ، ۳(۱۰)، ۳۵-۶۱.
- نظربور، مهدی (۱۳۸۶). جایگاه نیروهای مسلح در نظام جمهوری اسلامی. حصون، شماره ۱۱.

یاری، احسان و خوش گفتار، حسن (۱۳۹۸). توسعه صنایع موشکی جمهوری اسلامی ایران و سیاست‌های دفاعی-امنیتی شورای همکاری خلیج فارس. روابط خارجی، ۱۱(۳) (پیاپی ۴۳)، ۹۷-۱۳۱.

ب - منابع انگلیسی

- Asgharzadeha, A., Mohammadzadehb, M., & Mirjomehrib, A. R. (2024). Structural equation modeling (SEM) in institutionalizing e-learning culture: Case study AJA command and staff university. Int. J. Nonlinear Anal. Appl. In Press, 1, 9.
- Bahgat, G., & Ehteshami, A. (2021). Defending Iran: From revolutionary guards to ballistic missiles. Cambridge University Press.
- Boalhassani, K., Adhami, A., Asgharzadeh, A., Pajouhanfar, M., & Asgharzadeh Bonab, A. (2021). Security of the Islamic Republic of Iran with the change of great powers until 2040. National Security, 11(41), 79-102.
- Divsallar, A., & Azizi, H. (2024). Towards a non-Western model of security assistance: How Iran assists militaries. Mediterranean Politics, 29(4), 550-572.
- Hashim, A. S. (2022). Defending Iran: From Revolutionary Guards to Ballistic Missiles, by Gawdat Bahgat and Anoushiravan Ehteshami. Cambridge University Press, 2021. 288 pages.

COPYRIGHTS

© 2025 by the authors. Published by The National Defense University. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

